

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ - 2014» атты
IX халықаралық ғылыми конференциясы

IX Международная научная конференция
студентов и молодых ученых
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ - 2014»

The IX International Scientific Conference for
students and young scholars
«SCIENCE AND EDUCATION-2014»

2014 жыл 11 сәуір
11 апреля 2014 года
April 11, 2014

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2014»
атты IX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
IX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2014»**

**PROCEEDINGS
of the IX International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2014»**

2014 жыл 11 сәуір

Астана

УДК 001(063)
ББК 72
Ғ 96

Ғ 96

«Ғылым және білім – 2014» атты студенттер мен жас ғалымдардың IX Халықаралық ғылыми конференциясы = IX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2014» = The IX International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2014».
– Астана: <http://www.eni.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie/>, 2014. – 5831 стр.
(қазақша, орысша, ағылшынша).

ISBN 978-9965-31-610-4

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001(063)
ББК 72

ISBN 978-9965-31-610-4

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті, 2014

5. Центр всемирного наследия ЮНЕСКО. Всемирное наследие Информационный сборник. 2008 ж.
6. Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы.: Алматы: «Қазақстан энциклопедиясы» 2004 ж.– 696 б.
7. Қазақ өнерінің тарихы – 3 томдық (Ежелгі дәуір, I том). Алматы: «Өнер», 2007 ж. 352 б.

МАРАЛ ИШАННЫҢ ЕЛ ТАРИХЫНДАҒЫ ОРНЫ

Сағидоллиева Мәншүк Болатбекқызы

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті

Тарих факультеті, 4 курс

Ғылыми жетекшісі: **т.ғ.к. Қ.О. Сейтказина**

Марал ишан Баба Құрман баласы – бұрынғы Сырдария облысына қарасты Қазалы уезіне және Торғай облысына қарасты Торғай және Қостанай уездеріне айырықша мәлім болған көрнекті тұлға. Марал ишанның әкесі Құрман Кенжебайұлы Абылай ханның емшісі, әрі батыр болған кісі. 1740 жылдары жоңғардың атақты қонтайшысы Қалдан Церен тұтқынға түскен Абылай сұлтанмен келісімшарт жасасады. Сондай-ақ өзінің қазақ әйелінен туған екі қызын қоса береді. Елге келген соң Абылай кіші қызды емшісі Құрманға қосады. Құрман алған Фатима атты қыздан Құлжа, Арал, Марал туылған. Марал ишан Кенесары ханмен бөле болады екен.

Қызылжардың Обаған өзенінің алқабында, «Қайран көл» деген жерде Марал ишан 1780 жылы дүниеге келген. Марал Құрманұлын саяси тұлға және діни қызметкер ретінде тануға болады. Саяси тұлға ретінде Марал ишан ғазуат соғысын ашпас бұрын, Кенесары Қасымұлы бастаған ұлт-азаттық көтерілісінің рухани басшысы болмас бұрын орыстардың қазақтарды шоқындыруын, шұрайлы жерлерін тартып алуын болдырмауды бейбіт жолмен шешуді ойлайды және одан үміттенеді де. М. Малдыбаевтың «Марал – Құрбан баласы» атты мақаласында былай деп жазылыпты: «... Марал қазақтарды Россиядан айыру туралы орыс үкіметімен сөйлесіп, келісуге тырысады. Осы мақсатпен ол Омскіге керей облысының старшинасы Байсал арқылы екі хат жөнелтіпті. Біреуі Орынбор әскери губернаторы генерал Эссенге, біреуін Сибирск отдельный корпус командирі, генерал-лейтенант Капсиевичке. Екі хаттың мазмұны бірдей болған соң, Маралдың ойлаған талабының қандай екенін ашпақ үшін бізге оның мазмұнын жазып көрсетпек керек. Бұл хат татарша жазылған. Негізінен, бұл хатта толық мәтін мынандай: «Патша ағзамның саясында қолдауын көріп жүрген, Омбыда тұрушы әр алуан ордендердің иегері жандарал тақсырға бізден тағзым. Әу баста бір жаратқан Құдай хақ, Мұхаммед (с.ғ.с.) пайғамбар мен оның төрт шадияры һәм төрт имамы шын. Әуелі Адам Ата, екіншіден Мұхаммед (с.ғ.с.) пайғамбар болғалы сол заманнан бермен қарай мұсылман боп, кәпір аталғаны бері біздің арамызда ешқандай қырқыс пен қақтығыс не дұшпандық болған емес. Сыйынып келе жатқанымыз да жалпыға ортақ бір құдай. Осылайша, бұдан бірнеше жыл бұрын Ресей елінің шегінде бай-құт, бейбіт, жанға жайлы тыныштық болушы еді, жандарал тақсыр. Ол кездегі Ресей патшаларының тұсында орыстар рұқсатсыз қазақ жеріне кіруге батпаушы еді. Бұл күнде, тақсыр сені мен менің заманымда былай болып тұр: Орыстар қазаққа тиесілі жерді тартып алып, иемденім кетті. Қазақтар да орыс жеріне кіріп алды. Бұл неге бұлай, бұлай болу себебі неліктен? Әлде, бұл сізге де, бізге де байланысты ма, жандарал тақсыр. Сіздерден көп ұзамай қалай хабар алсақ та, біз бен сіздің уақытыңызда орыс болсын, қазақ болсын бүлікшілікке ұшырап, отына қарап қалмас. Неге десеңіз, орыстардың барлығы да сіздің қарауыңызда, ал қазақтардың барлығы біздің қарамағымызда. Пайғамбардың тікелей шарапатымен, сізден менің мархабатты патша ағзамға жол тартып жолығуыма рұқсат етуіңізді сұраймын. Бұл менің ең бір қиылып сұрайтын өтінішім. Сөзімнің ақтығын куәландырып мен Иса хазірет мөрімді басамын».

Хаттың соңындағы бұрышта: «Бұл хатты апарушы Орта жүздің старшыны Байсал Атакелдинь. Осыны растап, Мұса баһадүр өз мөрімді бастым», - деп жазылған.

Көп ұзамай Сібір әкімшілігінің Азия департаментіне бұл хатты жазушы Марал Құрмановтың қазақ даласында өзін әулиемін деп жариялап жүрген, Петербургке барып-қайтуға тілек білдіріп отырған біреу екендігі туралы мәлімет жеткізіледі. Сол кездегі вице-канцлер граф Несельроде 1821 жылғы 31 желтоқсанда №760 санды қатынас қағазымен Сібір генерал-губернаторы Сперанскийге Марал Құрманов өтінішінің мән-жайы жөнінде пікірі қандай екенін сұрайды. Бұл уақыт-та Сперанский Петербургте болатын. Ол 1822 жылғы 24 қаңтарда граф Несельродеге хатпен былай жауап қайтарады: «Мархабатты менің төрем, Карл Васильевич.

Жоғары мәртебелі өзіңіздің қазақ қырында өзін әулие деп жариялап жүрген Марал Құрманов туралы сауалыңызға жауап қатуды борыш санаймын. Сіздің мәртебелі пікіріңізбен қалтықсыз келісемін. Оның осында келуіне рұхсат ету пайдалы болар еді, тіпті корпус командиріне оны орынды бір сыл-таумен шақырып алып, осылай қарай аттандырса.

Ізгі ілтипатпен билік құзырыңызға қалтқысыз қызмет етуге әрқашан әзір М.Сперанский».

Граф Несельроденің биік мәртебелісіне осылайша хаттасуына сәйкес 1822 жылғы 22 ақпанда Марал Құрмановты Петербургке шақырып алу жөнінде жарлық шығады, оны жолға қамдау туралы тапсырма – нұсқаулар беріледі. Маралды астанаға алдыру жөніндегі жарлыққа орай генерал Капцевичке жазылған хат иесінің қолына тимей, Байсал старшында қала береді...

Алайда қазір анықталып отырғанындай, 1821 жылдың әр маусымында Орынбор генерал-губернаторы жүзбасы, сұлтан Жантөре Жиһангеровке Маралд тауып алуды бұйырған, мұның сыртында ол өз тарапынан Арғын руының биі Жұма Құдай-мендиевке Маралды ұстауға бұйырған. Және де орыс әскерінің полковнигі Граматин де сұлтан Шотайға Маралды ұстауды тапсырады. Мұның бәрі Маралға белгілі болғандықтан, ол Петербургке барып патшамен, орыс ұлықтарымен кездесуден бас тартып, хабарсыз кеткен тәрізді. Себебі, патша кеңсесінің осынау құжаттар тігінділерінде 1824 жылға дейін Марал ишанның қайда жүргендігі баяндалған мәліметтер кездеспейді.

Тек, кейінгі бір сыбыс хабарламада ол: «Алаш» руы қазақтарының шақыртуымен солармен бірлесіп, хиуалықтармен соғысып жүрген. Бұқаралыққа көмек беруге кетті», - деп мәлімделеді. Осы жерде анықтап айта кететін ақиқат: Марал ишанның кәпірлерге қарсы ғазуат соғысын ашуы, қазақтың елі мен жерін орыс отарлаушыларынан құтқару үшін күрескені тарихи деректермен дәлелденген оқиға. Марал ишанның ғазуат соғысы, кәпірлерге қарсы үгіті жөнінде Торғай облыстық басқармасының аға кеңесшісі, заңгер К.К.Крафттың 1899 жылы «Торғай облыстық ведомство» газетінің №16-17 сандарында және «Санкт-Петербургское ведомство» журналының 1899 жылғы 3 санында жарияланған «Сәуегей қазақ Марал Құрманұлы» деген мақалаларында да айтылады. Крафт Маралдың: «Россияға қарамандар, өздерің бірігіп, орыстан басқаланып, егін салумен айналысыңдар, сендерді егін байлыққа жеткізеді», - деген де сөзін өз мақақласында мысалға келтіреді.

«ХҮІІІ-ХІХ ғасырлардағы Қазақ-Ресей қатынастары» атты құжаттар жинағы бар. Мұнда да Марал ишан туралы деректер кездеседі. Осындағы №113-ші іс қағазында Байдалы, Уақ болысының старшинасы Құрқымбайдың (1821 жылғы 9 маусым) жоғары ұлықтарға жазған түсініктемесінде: «Осы жазда Торғай өңірінде Бұхарадан келген әулие жөнінде ел ішінде хабар тарағанын айтып, оның ел ішінде соқырды жазатын, баласызға бала беретін, Ресейден қатынасты үзу керектігін насихаттауда. Ол әулие атанған адамның әкесі Құлтаба – Керей болыстығына қарайтынын, оның екі баласы болғанын, үлкені Алшынбай бүгінде старшина, кішісі Иса. Иса 18 жыл бұрын Бұхараға кетіп, білім алады. Кейін Торғайға келіп қоныстанады. Мұнда ол 100 үй керейлермен келіп, оған Пресногорьконский, Құлтаба Нұрымбет керей старшиналары: Маймақ, Алшынбай, Жиентай және оларға қарайтын 60 үй түтін қо-сылды», - деген.

Осылайша, мұрағат құжаттарында Марал ишанның отарлаушы орыс мемлекетінің саясатына қарсы болғандығы, қазақ елінің дербестігін қалағаны туралы тарихи деректер

жазулы тұр. Ал оның хиуалықтарға қарсы соғыс ашқаны да тарихи шындық болатын. Марал Құрмановқа қатысты патша шенеуніктеріне 1824 жылдың басында белгілі болған толық деректерде бұл жөнінде негізінен, былай деп баяндалған: «1823 жылдың жазында хиуалықтар Бұхараға бара жатқан керуенге шабуыл жасап, қазақ керуеншілерінің мың түйесін, жүз мың қойын айдап алып, елу адамды өлтіріп кеткен хабарын ести сала М.Құрманов ақ адал мал-мүлікті қайтаруы үшін Хиуаға аттанғалы қол жинайды. Халықты бұл жорыққа көбірек тарту үшін жұртқа жар салып, бұл жо-лы өзімен бірге жауға аттанғандарға «Оқ өт-пейді, қылыш дарымайды», - дейді.

Дұшпанды жеңіп, таланған малды түгел қайтарып, олжалы оралатынына сенген қазақтардың көпшілігі Құрмановтың уағдасына қызығып, Хиуаға қарсы аттанады. Және асықтырған тағы бір себеп, мұның хиуалықтардың Сыр бойына, керуен жолдың үстіне қорған салып Троицк һәм Орынбордан шыққан керуендерді талауға әзірленеді. Жүзеге асуы екі талай бұл қатерлі сапардың немен аяқталғаны белгісіз. Марал ишанның бұдан кейінгі тағдыры да беймағ-лұм».

Марал ишан Кенесары Қасымовпен, Шыңғыс Уәлихановпен және Сыр мен Қыр емліндегі көптеген жақсы жайсаңдармен сыйлас, сырлас, өте беделді адам болған. Ол ұлт-азаттық көтерілісіне қатысып, ғазауат соғысын ашып, хиуалықтармен шайқасып ғана бар ғұмырын өткізбеген.

Ол халықты да емдеген, Қыр мен Сыр елінде медіресе – мешіт салдырып қазақтардың сауатын ашқан, елін Ислам дінінің құндылықтарымен таныстырып, имандылық жолына бастаған, егіншілікпен айналысуға шақырған. Біздегі деректер бойынша, Марал ишан Сырдарияның бір саласы – Қараөзектен тарайтын «Сасық өзектің» бойында жағалай бірнеше мешіт салдырыпты. Сол атырапта Марал ишан салдырған мешіт-медреселердің санының жетеу екені қазір газет-журнал беттерінде, тарихи-танымдық кітаптарда кеңінен жазылып жүр. Ол мешіттер «Қара бөгет», «Байбол», «Ишан ауылы» (Марал ишан-ның немересі Тобағабыл ауылында) мешіттері және «Қырғы мешіт», «Қолаң төбедегі» мешіт, «Қыш мешіт», Оспан ишан мешіті (Марал ишанның немересі), «Қамыр» төбесіндегі күмбезді мешіт. Осындай мешіттердің көптігінен бұл аймақ «Қырық мешіт» деп аталып кеткен. Елі мен жеріне сіңірген осындай еңбегі үшін халық Марал ишанды қатты құрметтеген. Осының айғағы Қостанайдағы Ақмешіт. Қостанайдағы Ақмешіт. Қазір Марал ишан мешіті деп аталатын тарихын ХІХ ғасырдан бастайтын көне мешіттердің бірі – Ақмешіт.

1879 жылы Тобыл өзені жағасынан бой көтерген Қостанай бас-аяғы бес-алты жыл ішінде өндіріс орындары ашылып, жан-жақтан ел жиналып, өсе келе, аймақ орталығына айналды. Қалаға мұсылмандар көптеп орнығуына орай имандылықты насихаттайтын мешіт мәселесі қолға алына бастайды. Арақарағайдағы Мінайдар болыс өзіне қарасты игі жақсыларды Қостанайға шақырып мешіт салу жайлы ақылдасады. Бірақ оны қалай салу керек, қанша қаражат қажет, құрылыс материалдарын, шеберлерді қайдан алдыруға болады? Жұрт содан кеңесе келе болысқа қарасты әр түтін, әр шаңырақтан бір ірі қарадан жинауға келіседі. Сөйтіп осынау игі іске Мінайдар болыс, Нұржан ақын, Кәрім, Есентай қажы, Лекер қажы сынды қазақ байлары қаржы бөліп, елді ұйыстыруға мұрындық болады. Қостанайлық татар көпесі Әбдуәлі Яушев «жиналған малды Троицкіге жеткізіп беріндер, мешіт салуды өз жауапкершілігіме аламын», - дейді. Дүние-мүлік Троицкіге жеткізіледі. Бұдан кейін құрылысқа қажет керек-жарақтар келе бастайды. Санкт-Петербургтен арнайы сәулетшілер, қазаннан шеберлер де келеді. Олардың жатар орны, тамағы Арақарағай болысының мойнында болады. Сөйтіп 1893 жылы Қостанай мешітінің құрылысы аяқталып, пайдалануға беріледі.

Мешіт аумағы – 844,3 шаршы метр, ғимарат аумағы – 5550 куб метр, жалпы аумағы – 821,4 шаршы метр. Биіктігі – 4, 510; бір күмбезді, бір мұнаралы, күмбезінің биіктігі – 18,890, мұнарасының биіктігі – 22,745, 1000 адамға арналған. Аллаһ үйі 1930 жылға дейін халыққа қалтқысыз қызмет етті. Одан кейін жұмысшылар клубына айналды. Ұлы Отан соғысы жылдары онда эвакуациялық пункт орналасты. Соғыстан кейінгі жылдары кинотеатр, 1980-1991 жылдары филармония жайғасты. 1991 жылғы 1 қарашада мешіт халыққа қайтарылды.

Сол жылы 70 жыл үзілістен кейін алғаш рет Құрбан айт намазы оқылды.

Мешіт күрделі жөндеуден өткізілді. 1993 жылы жүз жылдық мерейтойы аталып өтті. Бірақ мешіт ескіріп тозғандықтан, оны әуелі қалпына келтіру қажет еді. Соған байланысты жергілікті кәсіпкерлер мен арлы азаматтардың атсалысуымен мешіт қайта жаңғыртылды. Алынып тасталған күмбезі қалпына келтірілді, мұнарасы ұзартылды, іші де шарифатқа сай өңделіп, арнайы әйелдер залы, оқу бөлмелері, ерлер залына жағалай сөрентілер салынып, Алла үйі мың адам еркін ғибадат етуге лайықталып қайта жабдықталды. Бұл іс 2001 жылдың 28 қазанында аяқталды. 2002 жылы мешітке ғұлама ғалым Марал ишан Құрманұлының есімі берілді. Мешіт жанында арнайы салынған медресе үйі бар. Бұл үйде қазір Халықтық Банк бөлімшесі орналасқан. Биыл күзде ислам дінін уағыздаушы, әулие Марал ишан Құрманұлының туғанына 232 жыл, ұлы Қалмұхаммед (Қалқай) Маралұлына 200 жыл.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Герман Вамбери «Түркі халықтарының этнологиясы мен этнографиясы» Лейпциг, 1885 жылы.
2. Нұртайұлы С. "Ислам және Марал Баба" Алматы, 1996 жылы.
3. Дербісәлі Әбсаттар қажы. "Ислам және заман" Алматы, 2003 жылы

УДК 3.1

ҚАЗАҚ ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ТЕҢДІГІ ҮШІН КҮРЕСКЕН АЛМА ОРАЗБАЕВАНЫҢ ҚАСІРЕТТІ ТАҒДЫРЫ

Сейтмағанбетова Жазира Тоқтарқызы

love_the_way2011@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті

Тарих мамандығының I курс магистранты

Ғылыми жетекшісі – филос.ғ.к, профессор Исакова К.И

Алма Дінмұхаммедқызы Оразбаева қазақ әйелдерінің ұлттық, әлеуметтік санасын оятып, олардың бас бостандығын алу үшін күрес жүргізген өзіндік жолы бар, ерекше тұлға. XX ғасырдың басында қазақ қыздарының алды болып, орысша оқып, педагогикалық ұстаздық жолға түскен Алма Оразбаева қаршадайынан әлеуметтік күрес толқынына ілікті, аналарының, сіңілілерінің, қыз балалардың болашағы үшін қажырлы күрес жүргізді. Саналы күрес жолымен өсіп, қайраткер болып қалыптасқан Алма Дінмұхаммедқызы Қазақстан тарихының тарихи бір белесінің көрнекті тұлғасы есебінде зерттеуге ілікті. Көзі тірісінде тарихи тұлғаға лайықты құрмет көрмеген ол, өмірінен озар кезде талай қиыншылықтарға тап болды. Тіпті Алма Оразбаеваның ақырында қай жерде жерленгені де белгісіз. Алманың өз кезегінде үлкен жетістіктерге жеткенін көре алмаған адамдар, зейнетақысына қызыққан туыстары да кездесті. Қазақ тарихында аса үлкен орынға ие, қазақ қыздары мен әйелдерінің бас бостандықтары мен қоғамдағы теңдігі үшін күрескен осындай тарихи тұлғаның аянышты тағдыр кешіп, өмірінің соңын қорқынышпен, қайғы-мұңмен өткізгені өте өкінішті.

Алма – жүрек сыздатарлықтай аянышты тағдыр иесі. Оның өмірбаянының жарқын беттері де, мұң мен зарға толы қасіретті беттері де аз емес. Алмаға қатысты небір ащы шындықтар көзден де, көңілден де таса қалып, әлі күнге дейін айтылмай келеді. Қоғамдық – әлеуметтік сілкіністер тұсында өмір сүрген тарихи тұлғалардың тағдыры қашан да күрделі. Соның ішінде саяси өмір сахнасына Қазан төңкерісі шығарған қайраткерлердің іс-әрекетіне баға беруде бұл күнде түрлі көзқарастар мен кереғар пікірлер қактығыстарының туып қалып жүргені белгілі. Сондай ірі мемлекет және қоғам қайраткерлерінің бірі, қазақ әйелдері теңсіздігінің символы Алма Оразбаева еді. [1]